

Kes on eestlane? Pilguheit rahvuse identiteedilooesse

Riigikogu Toimetiste vestlusring arutles 23. novembril eestlase identiteedi üle. Kes on eestlane? Kuidas on meie identiteet kujunenud ning kas ja kuidas see muutub?

Vestlusringis osalesid: *Mart Nutt (IRL), Jüri Adams (Vabaerakond), Aadu Must (Keskerakond), Marianne Mikko (Sotsiaaldemokraatlik Erakond) ja Martin Helme (EKRE). Laine Randjärv (Reformierakond) saatis oma seisukohad eraldi kirjalikult. Vestlusringi juhtis Mart Raudsaar (Riigikogu Toimetiste peatoimetaja).*

MART RAUDSAAR: Kohe tuleb mulle meelde Kristiina Ojulandi esinemine telesaates, kus talt küsiti, kas see mustanahaline mees, kes on Eesti kodanik ja räägib eesti keelt, on eestlane? See tekitab ka minus küsimuse, et kes siis ikkagi on eestlane? Sest minnes tagasi „laulva revolutsiooni” aegadesse, oli ühiskonnas väga selge arusaam, kes on eestlane. Teisalt, praegu on meil ju tekkinud nii mustanahalisi kui ka Aasia näojoontega kodanikke. Kui nad olümpiamängudel kodanikena meid esindavad, tõuseb Eesti lipp ja kõlab Eesti hümn.

See viib mõtte tagasi küsimuse juurde eesti identiteedist. Me ei pea kohe vastama küsimusele, kes on eestlane, aga hakkaks ajaloost pihta, kuna eestlus on konstrueeritud identiteet, mis ei ole küll tühja koha pealt tulnud. Me võime minna tagasi kolme perioodi: rahvusliku ärkamise, vabariigi esimese iseseisvuse ja laulva

revolutsiooni perioodi, kus igal perioodil tegeleti küllaltki aktiivselt sellega, kes on eestlane.

MARTIN HELME: Ma protestiks sõnade vastu „konstrueeritud” või „konstrukt”. Ma arvan, et see on siiski olnud loomulik protsess, mitte tehisk. Ja kui oli küsimus, kes on eestlane, siis identiteet loomulikult on kultuuriline. Ma arvan, et see aeg on möödas, kui pidasime identiteeti geneetiliseks. Aga lihtsamalt võttes, siiski, eestlane on inimene, kes tunneb või arvab, et ta on eestlane. Aga see näide, mis sa töid Kristiina Ojulandi kohta, on õpetlik näide. Iga inimene, kellel vähemalt üks vanem või vanavanemgi on eestlane, saab öelda, et ta on eestlane, olgu ta siis pealekauba tumedamat värvi või pilusilmne.

Aga kui sul üldse ei ole Eestis mitte kedagi – sa oled siia sisse sõitnud, sinu mõlemad vanemad on siia sisse sõitnud, sa oled küll laitmatult ära õppinud eesti keele ja saanud Eesti kodakondsuse, siis sa tõeliselt ikkagi ei ole eestlane, vaid sa oled hästi assimileerunud immigrant. Sinu lapsed võivad olla eestlased, kui sa abiellud eestlasega. Siin on siiski teatud vereliin ka, minu meelest ei saa sellest kuidagi üle ega ümber. Aga on ka kultuuriline mõõde. Ja see on see, mida me soovime, et siia tulnud immigrandid omaks võtaksid, et mis oli Jüriöö ja kes oli Lembitu ja mis ikkagi juhtus 1944. aastal. Need on sellised müüdid ja tabud, mis iga rahvuse alateadvuses või teadvuses on, ilma milleta kultuuriline identiteet ei püsi koos, keel niikuinii.

Vasakult paremale: Martin Helme (EKRE), Mart Raudsaar (Riigikogu Toimetiste peatoimetaja) ja Jüri Adams (Vabaerakond).

Foto: Erik Peinar

AADU MUST: See on väga hea küsimus, mis sa esitasid: kes on eestlane? Vastus sellele küsimusele annab meile vähem teavet eestlase kohta, kuid iseloomustab ütlejat. Kohe väga hästi. Ja ma saan aru, kellega ma räägin. Nüüd, kui ajaloost välja tuua kolm perioodi ... kõik, kes on ajalugu õppinud, ütlevad, et see on ka üks näitaja, kuidas võetakse pirukalt teatud kirss pealt ära ja öeldakse, et nii ongi [ehk komplekssemaid küsimusi käsitletakse paari detaili abil lihtsustatult – MR].

Ma toon ainult ühe näite. Eestlaste hulgas on küllaltki palju kombeks rääkida oma kaugest esisast, kes oli näiteks Rootsi rüütel. Ja kunagi me ütlesime, et see on muinasjutt jne. Aga 400 aastat tagasi, kui sõjaväed oma haavatuid üles ei korjanud, oli sõjameditsiini esimene faas lesknaised, kes mehi üles korjasid. Ja kui pärast on talude peremeeste nimedeks Berendei, Hollander,

Deutscher, Jaak Ain Russe, Pohlaka Mats jne, siis tuleb välja, et meil on tohutult rikas genofond, kui hakata mööda verd minema. 25 aastat hiljem rääkisid nad tänu tublidele Eesti naistele kõik sellist keelt, millest siin kohapeal aru saadi.

Seda, et meil on hea genofond, ma juba ütlesin. Aga 19. sajandil – võite läbi lugeda sadu arhiivitoimikuid –, te näete, et meil oli mitu rahvust ning näiteks Eesti elanikud ja meie ajaloo osa olid baltisakslased. Kuid sakslaseks sageli õpiti. See tähendab, et ühest küljest olid sinna [baltisakslaste sekka] sulanud Eesti vanad vanemad ja ülikkond, sest tegemist oli sotsiaalse kategooriaga.

Ja kui Jaan Rätsep läks Tartu Ülikooli, siis lõpetas millegipärast Johannes Schneider, ka Andres Kask ei lõpetanud, vaid oli keegi Andres Birk, kes oli küll sama inimene. Nii et selline reljefne rahvuse järgi

lahterdamine langeb rahvuslikku ärkamis-
aega, kui ka suur Venemaa äkki avastas,
et tahab, et venelased võimule saaksid ja
baltisakslased Vene riigis kukutataks.

JÜRI ADAMS: Ma alustan sellest, et
norin natuke vestlusringi juhi teemapüsti-
tuse kallal. Ma ei tahaks kuidagi kasutada
väljendeid „rahvuslik identiteet” või „Eesti
identiteet”. Ma arvan, esiteks, et nad ei
kanna selles kontekstis endas mingisugust
mõistlikku ja arusaadavat tähendust.

Teiseks, need on rohkem niisugused
reklaami, rahvusvahelise reklaaminduse
mõisted. Seal on nad omal kohal, aga
muidu ei ole. Aga kui küsida, kes on
eestlane, siis päris kindlasti on nii, et 19.
sajandi teisel poolel toimus moodsa eesti
rahvuse väljakujunemine ja see oli üsna
sarnane kõikide teiste talupojahühiskon-
dade muutumisega moodsaks rahvuseks,
mis toimus Kesk- ja Ida-Euroopas.

See protsess jõudis valmis umbes 1905.
aasta Vene revolutsiooniks. Nii et pärast
seda saame rääkida mitmesugustest

arengusuundadest moodsa Eesti rahva sees.
Paljusid neist olen mina näinud. Igatahes,
nooruses tundus mulle, et ümbruskonnas
peeti eestlasteks niisuguseid inimesi,
kelle kohta n-ö teised ennast juba varem
eestlastena nimetanud inimesed ütlesid, et
see kuulub ka meie hulka. Näiteks, setude
puhul ei olnud veel väga selge, kas ülejää-
nud eestlased tahavad neid lugeda enda
hulka kuuluvaks või ei. Aga praeguseks on
see asi muutunud päris kindlasti.

Siis ma panin tähele veel seda, et
minu nooruse ajal, s.o 50ndatel, oli Eesti
rahvuse niisugune taju pigem välistav.
Kes oli natuke erinev, selle kohta öeldi,
et ta pigem ei kuulu meie hulka. Ja
umbes selleks ajaks, kui me iseseisvuse
taastamine algas, oli Eesti rahvas arenenud
risti vastupidiseks rahvuseks – hakati
lugema enda hulka kuuluvaks kõiki neid
inimesi, kes seda tahtsid ja kelles tunti ära
mingi sarnasus endaga.

Minul oli isiklik kogemus, kui mind
1988. aastal saadeti Eestist paariks kuuks

Aadu Must (Keskerakond).

Foto: Erik Peinar

välja ja ma sattusin Ida-Preisimaale Vene sõjaväkke. Ja seal, kui olin sõjaväehaiglas, hakkas koos käima üks kamp ajateenijaid-sõdureid, kellest ühe äärmuse moodustasid n-ö Eesti haritlaste lapsed, kes seal olid, seejärel terve hulk segaabielude järeltulijaid ja lõpuks kuni niisuguse poisini välja, kes oli Narva päritolu, kes peaaegu ei rääkinud eesti keelt, aga ta võeti ka kampa ja ta tahtis selles kambas olla.

MART NUTT: Jah, ma võiksin vastata sellele [teemale] ühe lausega, aga ma jätan selle lause siiski lõpuks. Kuna teised on avanud nägemust rahvuse ja rahvusliku identiteedi taustast, siis ma püüan ka seda teha. Ma olen seda teemat tegelikult aspirandina uurinud, küll veel nõukogude aja lõpul. Ma ei saa kuidagi vaadelda eestlaste geneesi kuidagi unikaalsena. Tegelikult see nii ei ole. Eesti rahvuse kujunemine on toimunud vägagi sama tüüpilist rada mööda, tõesti – nagu Jüri juba rääkis, nagu Kesk- ja Ida-Euroopa rahvastel.

Võib-olla on Lääne-Euroopa rahvastel mõned erisused tõesti, eriti just inglise ja prantsuse keelekeskkonnas, aga ka mitte väga suured erinevused. Aga eestlastest kui unikaalsest nähtusest me kindlasti rääkida ei saa. Me peame vaatama ka teisi rahvusi ja selle kaudu saame avada eesti rahvuse olemuse. Rahvuse kontseptsioonidest rääkides võib eristada n-ö Saksa teed ehk Kesk-Euroopa teed ja arusaama, kuhu ka meie kuulume ja kuhu kuuluvad ka venelased või siis teisena Inglise ja Prantsuse teed.

Saksa tee põhineb rahvuse päritolulisel käsitlusel ja sellele täiendavalt ka kultuurilisel käsitlusel. Kes ei tea, siis Saksamaal kehtis kaua aega seadus, millega defineeriti, kes on sakslane. Ja ka Eestis kehtis 1934–1940 seadus, millega defineeriti, kes on eestlane. Selle definitsiooni järgi oli eestlane inimene, kelle isa oli eestlane, Eesti rahvusest isik ja ema rahvus ei olnud tähtis. Nii et teistpidi, seda inimest, kelle ema oli eestlane, aga isa oli teisest rahvusest, eestlaseks ei peetud. Seda kontseptsiooni tänapäeva maailmas enam peaaegu kuskil ei jagata.

Mart Nutt (IRL).

Foto: Erik Peinar

Või teine tee, n-ö Prantsuse tee, mille järgi on prantslane igauks, kel on Prantsuse kodakondsus. Nii on rahvust seal pärast Prantsuse revolutsiooni käsitletud. Esimesel pilgul võib küsida, kas nende kontseptsioonide erinevus nii väga suur oligi, sest Saksamaal oli ju suhteliselt vähe vähemusrahvusi. Aga Prantsuse kodakondsuskontseptsioon oli suunatud sellele, et assimileerida vähemusi. Tegelikult toimus sundassimilatsioon. Näiteks, kui vaatame prantsuse keelt kõnelevate inimeste suhtarvu Prantsusmaal 19. sajandi keskel, siis näeme, et see oli alla poole. Nii et see muutus assimilatsiooni käigus. Kõigepealt provanssaalid, katalaanid ja Korsika itaallased – nemad on säilitanud võib-olla kõige rohkem oma identiteeti. Ja Elsassi sakslased, pretoonid, need on ju

tegelikult aja jooksul n-õ sulanud prantsuse rahvaks. Ei saa öelda, et see oleks toimunud alati vabatahtlikult, see käis ikkagi sundhareduse kaudu.

Nüüd, tulles eestlaste juurde ja tänapäeva tagasi, ma ütlen välja, keda mina pean eestlaseks. Mina pean eestlaseks seda inimest, kes peab ennast ise eestlaseks. Ehk siis ma kasutaksin mitte objektiivset rahvuse määratlust, vaid subjektiivset rahvuse määratlust ehk inimese päritolu ei ole siinjuures minu arvates üldsegi oluline.

Inimene, kes ise ennast eestlaseks peab, ei pea ennast järelikult kellekski teiseks ja me ei saa talt seda õigust ka kuidagi ära võtta. Eestlaste puhul on neid näiteid võib-olla vähem, aga venelaste puhul leiame neid küll. Võtame kas või Mihhail Kõlvarti, kelle isa on eestlane, kelle ema on korealane ja kes tegelikult peab ennast venelaseks. Nii et eestlaste puhul oleks subjektiivne enesemääratlus kõige tähtsam. Ja teisest küljest, inimene, kes on eesti päritolu, ei pruugi olla eestlane, kui ta ennast eestlaseks ei pea. Näiteks Karl Vainost tehti eestlane, aga Karl Vaino ei olnud tegelikult eestlane.

AADU MUST: Loomulikult, ajakirjanduses on tohutult etnogeneesi materjale. Juhin tähelepanu, et sisserändaja on põlisrahva tooraine, mis on ühtviisi nii Prantsuse kui Vene ajalookontseptsioonis. Sellele vastandub Ameerika kontseptsioon, mida me ka tunneme.

Agateine asi, mis oli lausa poliitiline provokatsioon, on Kõlvarti lugu. Ma tunnen ka Kõlvartit ja tean, et ta on Pärnумаalt Võlla mõisast pärit. Mul oli temaga ülimalt sümпаatne rännata Kasahstanis, kus ta ka siis, kus see oli ebaviisakas, rääkis minuga eesti keeles ja mitte vene keeles. Ja kui me arutame praegu erakoolide küsimust, siis ta raiub, et linn ja seda kindlasti tema isikus, toetab kristlikke koole kui Euroopa kultuuripärandit ja Eesti kultuuri. Ta rõhutab luterliku kiriku osa sellest. Ma arvan, et Kõlvartist on venelase teinud mitte tema ema, kes on korealane, ja see ei ole tema

enese identiteet kohe kindlasti mitte, sest ma olen temaga ka viimasel ajal rääkinud.

MARIANNE MIKKO: Kuna minu taustaks ei ole ei ajalugu, juurade ega midagi muud, vaid ajakirjandus, siis seetõttu jääksin rohkem praegusesse aega, kui et teeks sajanditepikkuseid tagasivaateid, mida tegi väga hästi Aadu Must.

Küsimuse kohta, mille püstitas meie identiteedi ümarlaua juht Mart Raudsaar – kas mustanahaline eesti keelt kõnelev, Eesti passi omav inimene on eestlane või mitte – ütlen, et loomulikult on ta eestlane. Loomulikult, põhiseaduse järgi on ta eestlane ja ta ka on eestlane. Ja ma olen selles suhtes väga ka Mart Nutiga nõus, et kui ta tunneb ennast eestlasena, siis ta tõepoolest seda ka on.

Kas meil on Eestis tegemist 21. sajandi situatsiooniga või mitte? Tähendab, kas me esitame küsimuse ainult selle mustanahalise mehe või poisi või tüdruku põhjal – kui ta ei ole valge nahavärviga, siis ta ei saa ju eestlane olla, sest eestlased on ... ja siis tuleb ridamisi, et tal on valged juuksed, tal on sinised silmad jne. Selle peale ütleks, et vaataks nüüd Saaremaal ringi, kui palju leidub sinisilma ja kui palju tumedat silma.

Sellest kohast, mis on väga tuuline ja geopoliitiliselt nii apetiitne olnud läbi sajandite, on käinud üle väga paljud erinevad jõud ja näidake mulle, kes see tõupuhas eestlane siis õigupoolest täpsemalt on? See on tegelikult küsimus Martin Helmele.

Minu suguvõsas on see küsimus, et kui Bonaparte käis meil Moskvas, siis mingi prantsuse liin olevat meilegi jäänud. Ja ma olen kuulnud üsna paljude inimeste puhul, et selliseid asju tuuakse esile ja selle üle tuntakse uhkust. Kui aga tänapäeva maailmas juhtuvad eestlased kokku, olgu see Ameerikas, Aasias või Euroopas, siis olen pannud tähele oma üheteistkümnendaastase Eestist eemal viibimise kogemuse põhjal, et eestlasi iseloomustab see, et tõmbutakse pisut omaette. Kui on juba kaks eestlast, siis nad irduvad teistest ja

Vasakult paremale: Mart Nutt (IRL), Marianne Mikko (Sotsiaaldemokraatlik Erakond) ja Aadu Must (Keskerakond).

Foto: Erik Peinar

pigem eelistavad rääkida eesti keelt. Selle asemel, et rääkida ühest väga toredast rahvast, keda on 1,3 miljonit, arutatakse omavahel kodust asja. Selle üle tasuks mõelda, kas see on mõistlik või mitte.

Veel kord, meie identiteedist rääkides, tasub mõelda, miks on alles viimasel ajal tekkinud meil termin „külalistemaja”. Sest mina, olles Võrus sündinud ja kasvanud üles pargi ääres, meenutan sealset võõrastemaja ja see oli peaaegu hirmus koht, sest seal käisid võõrad, mitte külalised.

MART NUTT: Napoleon oli ise sünnilt ju itaallane.

MARTIN HELME: Ma juhin siiski tähelepanu, et ma ei ole kusagil maininud mitte sõnagagi tõupuhast eestlast. Ma ei saagi selle väitega vaidlema hakata, sest ma ei aja neid taga ega tea, et oleks tõupuhaid eestlasi. Mida ma silmas pidasin, oli see, et eestlus või rahvuslus on eelkõige kultuuriline identiteet ja sellega nõustuvad kõik.

Aga kui räägime Rootsi sõjaväelastest, Saksa parunitest, toatüdrukutele tehtud sohilastest ja kõigest sellest, siis on siin

väga oluline meeles pidada mastaapi.

Jah, Põhjasõja ja Liivi sõja järel olid need mastaabid suured, aga üldiselt olid need väga väikesed numbrid, mis rahvastikku ikkagi mõjutasid. Nii, Aadu hakkas silmi pööritama.

AADU MUST (pisut irooniliselt):

Väike kolmandik näiteks 17. sajandi algul.

MARTIN HELME: Jah. Ütleme, sõjajärgsel perioodil on lugu teine, aga keegi ei aja taga tõupuhust. Vaidlen vastu sellele, et pass ehk kodakondsus määratleb identiteedi. Kui te vaatate Pariisi rünnakuid, siis seal olid Prantsuse passiga alžeerlane, Belgia passiga marokolane. Pass ei määratle identiteeti, see on tänapäeva mõttes Euroopas kuidagi ... mingisuguse ideoloogilise ettekujutuse järgi peaks nii olema, aga tegelikult ei ole. Inimeste identiteet on mujal, palju sügavam, see on palju-palju võimsam kui mingisugune formaalne kuulumine kodakondsusesse. See probleem on meil siin ka Eestis, kui me räägime Eestist ja Eesti venelastest. See on tõsine probleem, pass ei määratle identiteeti.

Martin Helme (EKRE).

Foto: Erik Peinar

MART RAUDSAAR: Minu loomulik küsimus vestlusingile on kohe: mis siis määratleb identiteedi?

JÜRI ADAMS: Ma tahaksin alustada ühe märkusega selle kohta, mida Mart Nutt enne nimetas. Pätsi ajal kehtinud rahvusesse kuulumise seadus on üks tõeline Eesti riigi juura ajaloo kurioosum. Selle põhjuseks oli ilmselt vajadus omada mingeid reegleid tolleaegsete kultuuriomavalitsuste nimekirjade koostamiseks, et kes võivad kuuluda näiteks Rootsi kultuuriomavalitsuse nimekirja ja kes mitte. Ja ma arvan teistest küljest, et seaduses antud definitsioone ei olnud Eesti rahvas tegelikult omaks võtnud ja pigem suhtus nendesse kerge õlakehitusega.

Kui nüüd edasi minna, siis mina olen oma elu vältel arvatavasti näinud ka veel teist arengut. Nooruses oli olemas eestlase puhul ka peaaegu kohustuslikult võimalus liigitada teda mingisuguse paikkondliku kuuluvuse alusel – kas ta oli tallinlane või tartlane või võruke või järvalane või

virumaaalane vms. Aga nüüd olen tähele pannud, et tänapäeval nii ei enam ole. See asi hakkas lagunema ilmselt Teise maailmasõja ajal ja on praeguseks peaaegu täielikult kadunud. Eksisteerib üldine eestlaste mõiste ega ole enam oluline, kust keegi pärit on.

MART RAUDSAAR: Aga väga palju on ka rännet riigi sees.

JÜRI ADAMS: Rännet on riigi sees tohutult. Tähendab, kõik see jutt mingisugusest paiksusest ja kodakondsuse traditsioonist, sellel ei ole tõelist arvulist katet. Kultuurifenomenina see jätkub, aga see ei ole pealiini areng. Ja väga palju on tulnud meile uusi eestlasi. Tõsi on see, et eesti rahva sees on tekkinud terve hulk probleeme ja pingeid, mida varem ei olnud. Kõigepealt, meil on järjest suuremal arvul mitmesuguse teise nahavärviga, teise rassi tunnustega eestlasi. See mõjub võõralt väga paljudele inimestele, eriti kui see kogemus on uudne ja maailmas ollakse vähe rännanud. Mustanahalisi

eestlasi tuli sisse nii väliseestlaste järglastena kui ka väga palju siis, kui omal ajal Lumumba ülikooli neegerüliõpilastele mehele läinud Eesti naised ükskord vanemas eas oma lastega Aafrikast tagasi tulid. Ja neid on sadu või tuhandeid. Ja on ka hiljem nii olnud, nii et tendents on sennapoole.

Teine asi on ka see, et meil on järjest rohkem eestlasi, kes paljude ülejäänud eestlaste arvates ei valda eesti keelt küllalt hästi. On ka neid eestlasi, kes ei valda üldse, rääkimata sellest, et meie kodakondsuspoliitika alusel tuli Siberisse saadetute järeltulijatena tagasi inimesi, kes ei olnud kunagi isegi sõnagi eesti keelt osanud. Üldine areng on meil, nagu paljude teiste riikide ja rahvaste hulgas, et kui eestlane on senikaua olnud etniline ja kultuuriline mõiste, siis üha enam on seda sõna hakatud kasutama poliitilises mõttes, kodakondsuse mõttes.

AADU MUST: Haakun mitme öeldud asjaga. Kui tugineme ajaloole, leidub alati hästi palju müüte, kaasa arvatud see Balti paruni ja toatüdruku teema, mis ei ole mitte ühesuunaline, vaid kahesuunaline liiklus. Ja me Tartu Ülikoolis teame hästi seda ...

MART RAUDSAAR: Mis mõttes kahesuunaline liiklus?

AADU MUST: Kahesuunaline liiklus selles mõttes, et kui 19. sajandi lõpul nähti kahte tudengit, kes olid nagu kaks tilka vett [kellest üks oli mõisniku ja teine talumehe järeltulija], siis von tuli ja ütles: „Kuule, mats! Sa oled minuga ühte nägu, võib-olla sinu ema oli minu isa juures toatüdruk.” Matsi vastus aga oli: „Ei, aga mu isa, kui ta oli poissmees, töötas mõisas kutsarina.”

Mis puutub veel nendesse asjadesse, siis minu esivanemate kirikuraamatu kandest nähtub, et kunagi sündis üks väga must poiss ajal, kui Hannibal oli Pärnu komandant. Ja poliitiliselt korrektsena ei ole pastor tema kohta kirjutanud mitte midagi muud kui „murjan”, mis vist ei ole sõimusõna. Kui hea kolleeg Martin ütleb

„kui tuleb must, siis näita ust”, siis tunnen ennast alati ära seal.

MARTIN HELME: Ma ei kasuta seda väljendit väga tihti.

AADU MUST: Noh, aga siis lepime nii kokku. Siis edasi, kui toimus suur Vene rahvaloendus, kerkis muide seesama probleem, et kes on eestlane. See oli vist Jordan [Eestimaa Kubermangu Statistikakomitee sekretär], kelle käest küisisid loendajad, et kui inimene ise ei teagi [oma rahvust], mis me siis kirjutame? Siis öeldi, et loomulikult tuleb küsida, mis keeles ta loeb Meie Isa palvet. Pagan, mõni luges seda ka kolmes keeles. Siis tuli anda mõtlemisülesanne: eestlane ja venelane kaklevad, kuhupoole visata? Kakkuse järgi sai alati identiteedi teada.

Üks asi, mis on eestlase eneseidentiteedis tegelikult olnud tugevamalt sees, on eestlaste hariduse usk, mis oli 19. sajandil ja 20. sajandi alguses üks ülijõuline eneseidentiteedi kriteerium. See ei ole välja mõeldud. Nii haridusehullu rahvast nagu eestlased, ei ole olnud. Ja vaatame veel ka esimese ilmasõja väkke võetute nimekirja. Venemaa kõrgkoolid, ka lääne kõrgkoolid – küll tunduvalt vähemal määral –, on täis Eesti poisse, kes on oma kodukülalt ära läinud.

See viis edasi ja see oli 1917. aastal, kui Dellingshausen [Eestimaa rüütelkonna peamees] ütles Poskale, et te ei saa isegi oma riiki teha, sest teil ei ole nii palju haritud inimesi. Mida Poska tegi? Ta pani Vene lehtedesse kuulutuse „Eesti pojad, tulge koju,” – riiki ei tohtinud öelda – „oma kodu ehitama”. Ja põrgulised tulidki, 200 000 inimest. Võinuks arvata, et nad olid mingid talupojad, aga need olid arstid, insenerid, telegrafistid, advokaadid, nagu see [August] Mahoni, kes tuli riigisekretäriks jne.

Ja tööpoolest, oleme ka ülikoolis vaadanud seda, kuidas Eestis ikka olid terved rahvastikujõed 19. sajandil ja 20. sajandi algul. Kui võimsalt on meie paikkondi segatud. Nüüd hakkab meil sisse tulema üks asi, mis erineb natuke

Pätsu ajast – [vestlusringis] juba üks, teine ja kolmas tõi vihjamisi sisse uue mõiste: mitte rahvusriik, vaid kodanikuühiskond. Kuivõrd need mõisted sobivad, kuivõrd on vastuolus? Tegelikult peaksid muidugi harmooniliselt sobima. Aga järjest on need kategooriad tulnud sisse minu vestluspartnerite poolt, kes võtsid mõõdulatiks kodanikuühiskonna ...

MART RAUDSAAR: Ma saan aru, et siin on mõned pirnid läinud EKRE pihta. Ma hea meelega võtaksin seda lööki veidi enda peale, sest mina olen selle teema praegu püstitanud ja mul on ka endal häda sellega, et identiteet – kui ma siiski tohin seda sõna kasutada –, ütleme, eestlaste kultuuriline identiteet on ajas muutuv. Ilmselt ei ole ta enam see, mis ta oli 100 või 200 aastat tagasi ja ka 50 aasta pärast ei ole ta enam see, mis ta on praegu. Olen kimbatuses, et kuidas me edasi liigume – kas liigume lõpuks Ameerika mudeli poole, mida on samuti mainitud, ehkki see on midagi hoopis eraldiseisvat, või mis siis saab?

MARTIN HELME: Vastus sellele küsimusele sõltub sellest, mida me tahame. Kas tahame säilitada eesti rahvust sellises mõistes, nagu me teda tänapäeval enam-vähem või kuni siamaani oleme mõistnud, või see ei ole meie jaoks oluline. Kas me soovime, et Eesti riik oleks rahvusriik, eestlaste rahvuskodu? Jah, loomulikult muutub ajas see, mida tähendab olla eestlane. 1988. aastal me laulsime, et peatage Lasnamäe. Võib-olla tänapäeval laulame mingit muud laulu, ühe tähtis on see, et me kõik need laulud üheskoos ära tunneme või selle laulu sõnumist enam-vähem ühtemoodi aru saame.

Kui me soovime seda, siis kindlasti ei ole meil võimalik minna multikultuursuse mudelit mööda ega ole võimalik pikas plaanis ja suures mahus öelda, et eestlane võib olla ka kräsupealine ja mustanahaline, sest siis on see eestlane nii tundmatu- tuseeni muutunud, võrreldes sellega, mis ta on olnud viimased mitu tuhat aastat. Need ei ole siis enam ühed ja samad asjad.

MART NUTT: Ma ei tahtnud Kõlvartile eelnevalt kuidagi rahvust kaela määrada. Võib-olla see oli ebaõnnestunud näide. Aga inimesi, kelle vanemad on eri rahvusest ja kes ise peavad ennast üldse kolmanda rahva esindajaks, on paraku küll ja kõikide rahvaste hulgas. Aga kui sa [vestlusringi juht] püstitasid küsimuse identiteedist, siis jah, identiteet ju põhimõtteliselt ühendab rahvast. Sellepärast ongi minu jaoks oluline, kelleks inimene ennast ise peab. Kui ta ei pea ennast selle rahva liikmeks, siis ta ei kannu selle rahva identiteeti ja siis ta selle rahva esindaja ei ole. See on väga oluline rahvuse ja kodakondsuse erinevus, et rahvus ei põhine seadusel. Nende eranditega, mis on Saksamaa ja Eesti puhul tehtud, minu arust tegelikult rahvust piiritleda ei ole võimalik.

Riik ja kodakondsus põhineb aga ilmselt seadusel. See on õiguslik suhe. Inimesel, kes on mõne riigi kodanik, võib olla identiteet, mis langeb tema kodakondsusega kokku, aga tingimata ei pruugi. Tõepoolest, nagu Prantsuse kodanikuna sündinud Alžeeria juurtega inimene – kui me toome jälle sellise üksiknäite –, ei ole võib-olla kunagi isegi väljaspool Prantsusmaad käinud, aga ta ilmselt ei pruugi seda Prantsuse identiteeti kanda, vaid kannab hoopis mõne muu kultuuri identiteeti ja sinna ei ole midagi teha. Seega Prantsusepoolne käsitus, nagu oleks tegemist prantslasega, antud juhul õige ei ole.

Jätkame küsimusega, kas eestlased kujunevad Ameerika-tüüpi rahvaks. Ma arvan, et niisugust paralleeli eriti tuua ei saa, sellepärast, et ameeriklased on ju tegelikult [suhteliselt] tühja koha peale kujunenud rahvas. Me ei saa öelda, et ameeriklased oleksid inglased või sakslased või iirlased või taanlased. Nad on ikkagi ameeriklased. Nad on kujunenud erinevatest komponentidest. Eestlaste puhul on siiski olemas üks juurallikas. Jah, meie hulka on sulanenud väga paljude rahvaste esindajaid, aga meil on ikkagi üks juurallikas. Ent kui vaatame ajas võib-olla sada aastat tagasi minnes Ameerika

rahva komponente, siis kõige suurem komponent ei olnud inglased, vaid kõige suurem komponent olid sakslased. Aga peale jäi, domineerima jäi inglise keelel põhinev kultuur ja inimesed assimileerusid sellesse kultuuri. Nii et ma arvan seda, et ...

MARTIN HELME: Inglased hakkasid varem asustama, sellepärast.

MART NUTT: Nojah, aga ma arvan ka, et eestlaste puhul on ikkagi kaks võimalikku arengusuunda. Üks on see, et me jääme siiski eestlasteks. Jah, ajas loomulikult identiteet muutub, keel muutub, paljud väärtushinnangud muutuvad ja ongi muutunud, kui me vaatame nagu eestlaste enda arengut. Aga meil on minu hinnangul kaks võimalust: kas jääme põhimõtteliselt ikkagi nagu eestlasteks või me assimileerume ise kellegi teise seas.

MARTIN HELME: Sellisel juhul põhimõtteliselt kaome ära.

MART NUTT: Mis tähendab, et me põhimõtteliselt kaome? Mitte et enamik inimesi Eestist kaoks, aga Eestis toimub näiteks keele ja rahvuse vahetus.

MARIANNE MIKKO: Ma olen seda meelt, et võiksime jääda siia Euroopasse ehk teisisõnu, Mart [Nutt] väga hästi rääkis, mis on suur erinevus ühe Euroopa rahvusriigi ja Ameerika Ühendriikide vahel. Ma olen identiteedi asjus kindlalt seda meelt, et üheks [identiteedi] aluseks on keel, mida räägitakse. Sest nii palju, kui mina olen maailma eri nurkades olnud, siis nende inimeste puhul, kellel on üks vanem ühest rahvusest ja teine teisest rahvusest, olen märganud, kuidas minnakse kas ühele või teisele keelele vastavalt sellele, mis tunne on või millega tegeldakse. Ja kui sa mõtled eesti keeles, siis sa tegelikult jagad eesti meelt.

Ma leian poliitikuna, et peaksime lahendamada küsimuse, millist Eestit me tahame?

Jüri Adams (Vabaerakond).

Foto: Erik Peinar

Mina leian, et me tahame tugevat ja mitte väiksemaarvulist Eestit, kui see praegu on ehk 1,3 miljonit elanikku. Järelkult peame olema avatud, salliv ja üldiselt võtma enda hulka need, kes tahavad meie hulgas olla. See ei tähenda seda, et me võõrandume iseendast ja muutume lihtsalt multikultiks – ma ei oska tegelikult öelda, mida Martin Helme selle all täpselt silmas peab. Ma leian, et oleme eurooplased, kui tegeleme oma keelega. Ja kui on midagi, mis tundub olevat sedavõrd tugev [nagu keel], siis uskuge, siin on valgekraesid, kes ei ole võib-olla valget näovarvi, aga kes panustavad [Eesti riiki] ja kes võiksid rääkida eesti keeles ka 50 aasta pärast, kui me vähegi anname võimaluse. Kui me anname selleks võimaluse, siis nii see ka juhtub.

Tulles küsimuse juurde, mis on hariduseusk, siis olen väga palju mõelnud, miks on nii, et tänapäeva Eesti kõrgemates koolides on umbes 75 protsenti õppuritest naised. Kuhu on jäänud Eesti mehed, kellest Aadu [Must] rääkis, haritud mehed, kes panustasid sada aastat tagasi kodumaa loomisesse? Kui me nüüd avaldaksime sarnase kuulutuse, siis on need Eesti naised, kes tulevad.

MART RAUDSAAR: Ma kinnitan ülikooli õppejõuna samuti, et loengutel on näha rohkem tüdrukuid.

MARIANNE MIKKO: Me räägime identiteedist natuke nagu abstraktse-võitu asjast. Minu küsimus on, kes seda identiteeti kannavad ja kus on selle identiteedi kandmisel ka mehed, kes panustavad intellektuaalselt, keeleliselt ja üldiselt sellisel kombel, et haridus leviks ka kaugemale kui Eestis. See on küsimus! Vabandust väga, hariduseusk on muutunud millekski, mille puhul ma olen naisena tõeliselt šokeeritud – kus on meie haritud mehed? Ja see, muuseas, on hetkel ...

KEEGI (vahele): Aga kus nad on?

MARIANNE MIKKO: Ma küsingi: kus nad on?

MARTIN HELME: Ma hästi lühidalt torkan vahele. Kui Marianne ütles, et oleme avatud, nii ja naa, siis on veel palju

parem variant hoida Eesti rahvastikku kasvamas – see on sigimine.

MARIANNE MIKKO: Vabandust, vaat siin ma nüüd naisena reageerin kohe.

MARTIN HELME: Ainult naised saavad lapsi saada, see on tõsi.

MARIANNE MIKKO: Õige. Ja kui küsida, miks või mis ennekõike paneb naist sünnitama, siis muuseas, selleks on tunne, et tal on 20 aastat turvaline keskkond. See paneb lapsi sünnitama. Mitte loosungid ja ...

MARTIN HELME: See on hoopis teine teema ...

AADU MUST: Ma nüüd hüppan püsti, et mul on neli last ja naine on rahul. Aga tahtsin öieti jätkata nendel teemadel, kus Mart [Nutt] juba oli ja rääkida just rahvuslikust kollektiivsest eneseidentiteedist. See põhimine, mis rahvust määrab ja minu arust ongi see ohus. Suur osa praegusest kriisist, kui räägime pagulaskriisist ja me otse nagu ei tahaks neid [pagulasi], on ka küsimus võimust – kes jääb peale, kelle kultuur jääb peale, kelle moodi me hakkame elama? Tuleb välja, et Eesti ühiskonnas näitab meedia rohkem seda, kuidas tuleks elada Texasas kui Eestis.

Ma endiselt väidan, olles ise asja sees, et Eesti rahvuskultuur ja eriti rahvusteadused on kerjuse seisundis. Me oleme kogu aeg rääkinud, kuidas olla viie esindusliku [rikkama Euroopa riigi] seas, umbes selle taktikaga, et me oleme ühe statistilise näitaja poolest head või teised või kolmandad. Eesti riigis, vähemalt praeguse koalitsiooni ajal või viimase kümne aasta jooksul, on kahjuks näha seda, et on valida, kas olla või näida, jõuliselt näida. Odavad asjad, majandus on tähtis, aga rahvusteadused ei ole tähtsad. Selle tõttu oleme jäänud rahvusteadustes ja kultuuris õrnaks, ohustatavaks. Lõppkokkuvõttes pean ütlema, et neid vanu väärtusi tuleb austada ja tsiteerin siin kasvõi meil juba täna mitu korda jutuks olnud Kõlvartit, kes ütles: „Ei tohi kunagi unustada, et Eesti rahvuskultuuri aluseks on kristlik moraal ja kogu meie senine kogemuste-, teadmiste- ja kasvatuspagas.”

JÜRI ADAMS: Mulle tuli meelde, et Paul-Erik Rummo kunagi ironiseeris rahvustluse üle oma põrandaaluses luulekogus. Ühest küljest mõisa köis, las lohiseb, ja vana head Eesti tööd vajatakse iga valitsuse ajal ...

AADU MUST: „Mõisa köis, las lohiseb” – kuigi see on kohtudokument, tähendas see algselt midagi muud.

JÜRI ADAMS: Ma usun.

AADU MUST: „Mõisa köis ...”, see on nii, et läheb mees vankriga. Kujutad ette, köis lohiseb, vara läheb rikki, köis on pori sees. Üks jookseb teisele järele: „Kuule, sul on köis taga.” Ja siis tuli see, mis vapustas tol ajal ka: „Ah, mõisa köis! Las lohiseb.” See ei olnud tolleaegse moraali norm, vaid see oli erutav erand.

JÜRI ADAMS: Hüva. Aga mina oleksin esiteks tahtnud sisse tuua Valter Ranna nime, kes tegutses suurema osa oma elust New Yorgis matemaatikaprofessorina ja kes minu hinnangul on viimane suur eesti rahvuse teoreetik. 1970ndate esimesel poolel, kui tema andis teoreetilised alused, kuidas võiks paguluseestlus igavesti kestma jääda – sest nad ei osanud arvata, et see kõik [Eesti riikluse taastamine] niimoodi läheb, nagu ta läks –, siis tema tõi sisse globaalse eestluse mõiste ja ka teise, eestluse määra mõiste. Igatüps, kelles eestluse element tema arvates oli kasvõi natukenegi suurem kui null, oli tema arvates väärtuslik rahvuse osaline. Ja nii imelik kui see ka on, praeguseks on seesama probleem muutunud väga oluliseks meie mitte ainult diasporaas, vaid ka siin, Kodu-Eestis. Minu arust on Valter Ranna mõtted igati asjakohased, nii et neid võiks lähemalt vaadata. Loomingu Raamatukogus on tal ilus kogumik „Eestlus on looming”.

Teine asi, mida ma tahtsin ütelda, on see, et minu arvates on ju väga oluline küsimus diversiteedist, st erinevustest rahvuse sees. Minu arvates on see pidevalt kasvanud ja on praegusel hetkel arvatavasti jõudnud maksimumini. Meil kõigil on natuke raskusi sellega, kuivõrd

Marianne Mikko (Sotsiaaldemokraatlik Erakond)

Foto: Erik Peinar

erinevad me suures kogumis oleme, kuivõrd erinevaid inimesi ja tagapõhju on meie hulgas. Ent positiivne areng, mida ma olen näinud oma elu ajal, on minu arvates see, et üldine meie rahvuse kujunemist saatnud alaväärsuskompleks on vähenenud ja vähenenud ning suures osas praeguseks täielikult kadunud.

MARTIN HELME: Ahto Lobjakas tõestab vastupidist.

JÜRI ADAMS: Ei noh, Lobjaka probleem on arhailine probleem. Lobjaka probleem on umbes samasugune, nagu minu isal oli aastal 1918, nii et see on äravahetamiseni sama. Või Kaplinskiil siin nõukogude aja keskpaiku. See ei ole vahest see teema. Ma arvan, et see põhiküsimus, mida me küsime, on ju see, kuidas olla hea, moodne, tänapäevane eestlane praegu ja ettenähtavas tulevikus. Maailm muutub meie ümber tohutu kiirusega ja kui me natukenegi oleme saanud selle vastuse ära sõnastada ühiskonnas mingisugusel enam-vähem toetust koguval määral,

Vasakult paremale: Martin Helme (EKRE), Mart Raudsaar (Riigikogu Toimetiste peatoimetaja), Jüri Adams (Vabaerakond), Mart Nutt (IRL), Marianne Mikko (Sotsiaaldemokraatlik Erakond) ja Aadu Must (Keskerakond).

Foto: Erik Peinar

siis otsekohe olukord muutub ja tekib jälle uus küsimus. Vaat, niisugune see meie elu praegu on.

MARTIN HELME: Mina ei taha olla moodne, muide. Ma tahan lihtsalt hea eestlane olla.

AADU MUST: Aitäh! Tähendab, jätkaksin sealt, kus ma vait jäin, kui Jüri nii säravalt vahele naeratas. Küsimus oli selles, et kuhu me jõuame, kuhu me peame minema? Ma tuletan meelde eelmise vestlusringi lõppu [kus Aadu Must samuti osales ja ütles, et püsimajäämiseks peab Eesti haridust keskmise Euroopa riigiga võrreldes rohkem väärtustama]. Ja ma ei tea, kas see oli juba repliik pärast diktofoni kinni vajutamist või jäi ta sisse ...

MART RAUDSAAR: Siis ma diktofoni ei kasutanud. Oli vaid ametlik [istungi salvestamise] aparatuur.

AADU MUST: Hüva! Kas ametlikku aparatuuri jäi veel viimane lause, mille ütles rahvuslik-konservatiivse erakonna

esindaja Jaak Aaviksoo: „Aga kui meie lapsed 20 aasta pärast tahavad rääkida kõik inglise keeles ja ennast hästi tunnevad, mis võiks meil selle vastu olla?”

MARTIN HELME: Mina vastan, et [nad] on [siis] valesti kasvatatud.

AADU MUST (naerdes): Tõenäoliselt oli see provokatsioon [tekitamaks debatti].

MART RAUDSAAR: Lõpetuseks tahan esitada haakuvana teist laadi küsimuse. Otsitakse jälle Eesti märki. Teie kommentaar selle protsessi ja võimaliku vilja kohta.

MART NUTT: Minu meelest on see turundusküsimus.

MARTIN HELME: Sellel ei ole identiteediga suurt midagi pistmist. Tähendab, Eesti märk võib ammutada inspiratsiooni identiteedist. Aga ta on ikkagi müügiprojekt.

MART NUTT: Meil on riiklikud sümbolid olemas. Meil on ka rahvuslikud sümbolid olemas, mis ei oma tegelikult

üldse nii laia kandepinda. Me teame, et suitsupäasuke on Eesti rahvuslind, aga ...

MART RAUDSAAR: Hästi! Ma saan aru, et tegemist ei ole eraalgatusliku projektiga, vaid EAS rahastab seda asja, seal on mingi meeskond kokku pandud.

MARTIN HELME: No seda kurvem.

JÜRI ADAMS: Neid variante, kuidas käppa ajada riigi rahakotti ja põhjendada selle käpa sinna ajamist, on ju veelgi olnud. Miks me peame just seda pool-varastamise võimalust nii väga siin teistest kõikidest analoogilistest ...

MARIANNE MIKKO: Seda küsimust me ei jõua kiiresti lahata.

AADU MUST: Selle teemaga peaks olema tohutult ettevaatlik, sest suuresti on see asendustegevus ja me teame tohutut hulka suuri projekte, mis on tehtud kellegi kapriiside täitmiseks, millel ei ole sügavamat sisu. Nii et palun olla väga ettevaatlik.

MARTIN HELME: Ma kardan ka, et see on suhteliselt tulutu ettevõtmine.

MART RAUDSAAR: Nõnda võime lõpetuseks nentida, et meil juba on olemas riiklikud ja rahvuslikud sümbolid, mille eest me saame olla tänulikud.

KULTUURI JA IDENTITEEDI TEEMASID EI SAA LAHENDADA MATEMAATILISTE VALEMITEGA.

LAIN RANDJÄRV: Kui küsitakse, mis on eestlus, tuleb mulle alustuseks meelde laul, mida Ivo Linna esitas 1988. aastal: „Eestlane olen ja eestlaseks jään, kui mind eestlaseks loodi ...”

Toona, teisel ärkamisajal (esimene oli 1865. aasta paiku), oli eestlus ja eestlaseks olemise teema sama kuum kui küsimus, kas fosforiidi kaevandamine hävitab Eestimaa kui niisuguse. Mis on Eestimaa, kes on eestlane ja kuidas täpselt defineerida eestlust on küsimused, mis paratamatult kaine arutelu asemel tõstavad emotsioonid lakke. Nii nendel, kelle ajalooline ja tunnetuslik mälu ulatuvad aega enne 1940ndaid kui ka nendel, kes mäletavad 1980ndate sündmusi.

Eestluse teema kerkib koos millegi eest või vastu võitlemisega. Kui 90ndatel taasiseseseisvunud Eestis laulupidusid korraldati, kerkis pretsedenditu küsimus, kas ja kellele neid laulupidusid tarvis on. Sest polnud enam vaenlast, kellega võidelda ja laulupeod olid olnud just see vahend, mis aitas eestlust läbi okupatsiooniaastate varjatud ja varjamatul moel alles hoida. Kadus vaenlane, kadus ka vajadus eestluse eest võidelda.

Mulle tundub, et tänapäeval on pagulas-teema kaudu taas leitud see vahend, mis võimaldab huvilistel juba soikunud võitlust eestluse eest elavdada. Ma küsiks tegelikult hoopis, kas mitte vähene huvi harituse vastu ja ingliskeelne kultuuriruum popmuusika ja arvutikeele kaudu ei ohusta eesti keelt kui niisugust? Inglisekeelsed lühendid, lentsõnad meie lauses ja kirjades rikuvad meie keeleruumi samamoodi, nagu varem tegi seda vene keel.

Siiski on eesti keel pidanud vastu sajandeid. Muidugi muutudes, arenedes, laenates ja kohandades uut ja võõrast, aga siiski alles olles. Keele arenemisvõime ja muutumine tõendab tegelikult tema

Laine Randjärv (Reformierakond) .

Foto: Erik Peinar

jätkusuutlikkust. Arvan, et väikerahvaste puhul aitab kaasa ka ajalooline ja looduslik nõue olla visa ja jonnakas nagu juurikas. Vargamäe Andrese kombel. Et kui loodi eestlaseks, siis tuleb olla ja olengi – seda peegeldab ka hoiak Ivo Linna lauldud loos.

Niisiis on eestlus eestlase jaoks kaasa-sündinud väärtus. Kakskeelsetes peredes, kus üks vanematest on eestlane ja teine ei ole, tuleb lastel teha valik, kas olla eestlane või keegi teine. Osaliselt mõjutavad seda otsust peretraditsioonid. Teisalt kindlasti keskkond ja kaaslased või sõpruskond, kuhu satutakse. Mulle tundub, et mida enam takistusi, seda rohkem kasvab inimeses vajadus oma identiteeti tõestada. Kui satutakse elama Eestist kaugele, siis võivad eestlaseks olemise tunded ja vajadus neid eksponeerida isegi võimenduda. Eestimaal elavad eestlased mõtlevad sellele teemale ilmselt pigem kriisihetkedel rahvusvaheliste teemadega seotud poliitiliste küsimuste taustal.

Ka väikeses Eestis võib sellesse küsimusse suhtumine eri piirkondades olla täiesti vastandlik, alates rahulikust ükskõiksusest kuni kirgliku enesetõestuseni. Ida-Virumaal on identiteediküsimus kindlasti palju teravam kui näiteks Kesk- või Lõuna-Eestis.

Millal ja kes saab aga öelda, et eestlane olla on uhke ja hää? Ma arvan, et see on igaühe sisetunde küsimus. Vaevalt et on olemas kindlat reeglit. Kas Eestis elav ukrainlane tunneb hinges uhkust, kui ta lauluväljaku kaare all eesti keeles koos oma koolikooriga neid sõnu laulab? Või mõtleb ta hoopis oma juurte ja esivanemate peale?

Kultuuri ja identiteedi teemad matemaatiliste valemite ja reeglite abil lahendatavad pole. Siin jäävad alati õhku vastamata küsimused. Ole sa filosoofia-doktor või koolipoiss, õigeid ega valesid vastuseid ei ole anda kummalgi.